

REGISTRUOTO NUSIKALSTAMUMO STATISTIKOS IR VIKTIMOLOGINIŲ TYRIMŲ DUOMENŲ KOMPLEKSINIO PANAUDOJIMO PROBLEMOS

Alfredas Kiškis

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas akiskis@mruni.eu

Pateikta 2011 m. gegužės 24 d., parengta spausdinti 2012 m. vasario 24 d.

Anotacija. *Pasaulyje yra paplitę du pagrindiniai informacijos šaltiniai, kuriais remiantis tiriamas nusikalstamumas, – tai registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų (apklausų) duomenys. Nusikalstamumo vaizdas, gaunamas iš šių skirtingų šaltinių, dažniausiai yra labai skirtingas, tačiau nėra sukurtos metodikos, kaip pasiekti šių duomenų palyginamumą, kaip kompleksiskai panaudoti abiejų šaltinių informaciją vertinant nusikalstamumą šalyje. Straipsnyje nagrinėjami užsienio valstybėse (Australijoje, Bulgarijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje) naudojami nusikalstamumo vertinimo, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenimis, metodologiniai aspektai ir problemos, pateikiamos išvados ir siūlymai dėl šių duomenų palyginamumo bei panaudojimo vertinant nusikalstamumą Lietuvoje.*

Reikšminiai žodžiai: *registruotas nusikalstamumas, viktimologiniai tyrimai, duomenys apie nusikalstamumą, nusikalstamumo vertinimas, metodologija.*

Išvadas

Temos aktualumas. Ilgą laiką nusikalstamumas buvo tyrinėjamas remiantis informacija apie užregistruotas nusikalstamas veikas. Buvo tikima, kad registruoto nusikalstamumo statistika atspindi realaus nusikalstamumo ypatybes ir kitimo dėsningumus, nors ir suprasta, kad didelė dalis realaus nusikalstamumo neužregistruojama. 20 amžiaus antroje pusėje pasaulyje išplitusios viktimologinės gyventojų apklausos, kaip atskiras informacijos apie nusikalstamumą šaltinis, pateikė duomenis, ženkliai besiskiriančius nuo registruotojo nusikalstamumo statistika pagrįsto žinojimo. Viktimologinių tyrimų duomenys kai kuriais atvejais rodė iki šimto kartų ir net didesnę nusikalstamų veikų paplitimą negu registruoto nusikalstamumo statistika. Šie du informacijos šaltiniai kai kurių nusikalstamumo rūšių atvejais rodė net priešingas kitimo tendencijas – vienas šaltinis rodė didėjimą, kitas mažėjimą. Iškilo klausimai: kaip yra iš tikrųjų, koks yra realus nusikalstamumas ir kaip jis kinta, kuris iš šių informacijos šaltinių geriau atspindi realųjį nusikalstamumą?

Kriminologai padarė išvadas, kad tyrinėjant nusikalstamumą negalima remtis vien registruotąja jo dalimi. Tačiau teisėsaugos institucijos (policija, prokuratūra ir kitos), kurių viena iš funkcijų yra „kova“ su nusikalstamumu, apie jo būklę ir kitimo tendencijas dažnai sprendžia tik iš registruoto nusikalstamumo statistikos. Remiantis šios statistikos duomenimis kai kuriais atvejais yra skiriami atitinkamai didesni ar mažesni ištekliai nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei, vertinamas šių institucijų darbas.

Pasaulyje plinta supratimas, kad nusikalstamumo ir jo kitimo tendencijų vertinime reikia naudoti abu informacijos šaltinius – registruoto nusikalstamumo statistiką ir viktimologinių tyrimų duomenis. Šie du informacijos šaltiniai, kaip dvi tos pačios monetos pusės, parodo skirtingus to paties reiškinių – nusikalstamumo – aspektus, jie vienas kitą papildo. Nusikalstamumo registravimas ir viktimologiniai jo tyrimai – tai tartum du spinduliai (toliau – 2S), apšviečiantys nusikalstamumą iš skirtingų pusių, parodančių skirtingus jo aspektus¹. Tačiau iki šiol nėra sukurtos metodikos, kaip susieti žinojimą, paremtą šiais skirtingais informacijos šaltiniais. Vienose valstybėse (Vokietija) dominuoja nusikalstamumo vertinimas, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika, kitose (JAV) yra paplitęs abiejų informacijos šaltinių, kaip lygiavertį, naudojimas.

Lietuvoje valstybinės valdžios ir savivaldos institucijų atliekamuose nusikalstamumo vertinimuose išskirtinai naudojama tik registruoto nusikalstamumo statistika, tik retais atvejais paminint jos ribotumą. Atlikti realaus nusikalstamumo įverčiai², pagrįsti viktimologinių tyrimų duomenimis, susilaukė prieštarų vertinimų. Vieni žavėjosi ryškiais ir kiek netikėtais rezultatais, praturtinančiais mūsų supratimą apie realų nusikalstamumą. Kiti neigė šių įverčių rezultatus, ieškojo skaičiavimuose klaidų. „Taip negali būti, tai šmeižtas, dirbtinis padėties dramatizavimas, skaičiavimai neteisingi“ – tokio

1 Šį dviejų spindulių pavadinimą pasiūlė profesorius Viktoras Justickis.

2 Pavyzdžiui, Kiškis, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika? *Jurisprudencija*. 2008, 11(113): 114–123.

pobūdžio vertinimai būdingi teisėsaugos institucijų atstovams, kurie jaučiasi atsakingi už nusikalstamumo Lietuvoje būklę. Tačiau nei teisėsaugos institucijos, nei valstybinė valdžia, nei savivalda nėra vienareikšmiškai atsakinga už nusikalstamumo būklę. Už ją atsakinga visa visuomenė – be jau minėtų institucijų, atsakomybė tenka ir kiekvienam asmeniui, priimančiam socialiai reikšmingus sprendimus, įvairiausiais ryšiais susijusius su nusikalstamumu, jo kriminogeniniais ar antikriminogeniniais veiksniais.

Lietuvoje plinta žinojimo apie nusikalstamumą iš įvairių šaltinių palyginimas³, tačiau nėra metodikos, kaip kompleksiskai, integruotai panaudoti šiuos skirtingo pobūdžio duomenis nusikalstamumo Lietuvoje vertinime. Siekiant sukurti tokio vertinimo metodiką tikslinga patyrinėti kitų šalių patirtį vertinant nusikalstamumą, remiantis registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenimis, išskirti ir apibendrinti svarbiausius metodologinius aspektus, tinkamus Lietuvai.

Naujumas. Yra labai daug mokslinių tyrimų, kuriuose nusikalstamumo vertinimui panaudojamas tik vienas iš šių informacijos šaltinių. Kai kuriuose tyrimuose net yra sugretinami abiejų spindulių rezultatai⁴. Tačiau šių spindulių kompleksinis panaudojimas vertinant nusikalstamumą plačiau netyrinėtas.

Tyrimo objektai – registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų ypatybės, užsienio šalyse naudojami nusikalstamumo vertinimo, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenimis, metodologiniai aspektai bei problemos. Nagrinėjama Australijos, Bulgarijos, Nyderlandų ir Vokietijos patirtis⁵. Straipsnyje apsiribojama tik dviejų pagrindinių informacijos apie nusikalstamumą šaltinių nagrinėjimu, nenagrinėjamas kitų informacijos šaltinių – gyventojų savianalizės (angl. *self-report*) ir kitų – panaudojimas, vertinant nusikalstamumą.

Straipsnio tikslai – atskleisti svarbiausius 2S šaltinių ypatumus siekiant jų kompleksinio panaudojimo vertinant nusikalstamumą, ištirti užsienio valstybėse (Australijoje, Bulgarijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje) naudojamus nusikalstamumo vertinimo, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenimis, metodologinius aspektus ir problemas, pateikti išvadas ir siūlymus dėl jų panaudojimo vertinant nusikalstamumą Lietuvoje. Taikomi analizės, sintezės, palyginimo ir kiti **metodai**.

3 Sakalauskas, G.; Dobrynina, M.; Justickaja, S.; Kalpokas, V.; Mališauskaitė-Simanaitienė, S.; Nikartas, S.; Pocienė, A.; Zaksaitė, A. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas, 2011.

4 Posselt, H. Measuring violence against women in Australia. *Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*. 2005, 22; Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M. *Crime Trends in Bulgaria: Police Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005; Bijleveld, C.; Smit, P. Crime and Punishment in the Netherlands, 1980-1999. *Crime and Justice*. 2005, 33; Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J. *Comparing Crime Data in Europe: Official Crime Statistics and Survey Based Data*. Brussels: VUB University Press, 2009.

5 Būtent šių valstybių pasirinkimą lėmė ribota straipsnio apimtis, pasiekiamų mokslinių publikacijų anglų kalba skaičius ir mokslininkų, tyrinėjančių šias problemas, **darbo pasidalijimas pagal tiriamas valstybes**. Planuojama, kad kitose publikacijose bus nagrinėjami kitose valstybėse naudojami nusikalstamumo vertinimo metodologiniai aspektai.

1. Bendras 2S šaltinių apibūdinimas

Prieš nagrinėjant 2S šaltinių kompleksinio panaudojimo vertinant nusikalstamumą aspektus tikslinga panagrinėti kiekvieno iš šių šaltinių ypatybes, kokius nusikalstamumo aspektus kiekvienas iš jų atspindi, nuo ko priklauso jų reikšmės.

1.1. Registruoto nusikalstamumo statistika

Nusikalstamumas registruojamas daugelyje pasaulio valstybių. Dažniausiai pasiekiami ilgo laikotarpio registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys. Pavyzdžiui, Nyderlanduose įstaiga Nyderlandų statistika (*Statistics Netherlands*) kaupia ir pateikia visuomenei šiuos duomenis nuo 1950 metų⁶. Registruoto nusikalstamumo statistika analizuojama pagal nusistovėjusias kiekvienos valstybės tradicijas ir jos baudžiamąją teisę. Remiantis šia analize daromos išvados apie nusikalstamumą ir jo pokyčius. Tačiau užregistruojama tik maža dalis tikrovėje padaromų nusikalstamų veikų. Tai yra didžiausias registruoto nusikalstamumo duomenų trūkumas siekiant juos panaudoti nusikalstamumo ir jo pokyčių vertinimui.

Kaip susiję policijoje⁷ užregistruotų nusikaltimų skaičiai su tikrovėje įvykusių nusikaltimų skaičiais? Jei daugėja nusikaltimų aukų, jei jos labiau praneša policijai, jei policija labiau tokius pranešimus registruoja kaip nusikaltimus, tai policijoje užregistruotas nusikalstamumas didėja. Nusikaltimų registravimas policijoje priklauso nuo nusikaltimų tyrimo politikos policijoje ir nuo baudžiamojo persekiojimo politikos prokuratūroje. Nusikalstamumo registracijos lygį veikia baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso pakitimai, registracijos tvarkos pakeitimai, viešumo kompanijos ir kompiuterinių sistemų įtraukimas į registracijos procesą. Šie veiksniai veikia praneštų policijai ir užregistruotų nusikaltimų santykį. Svarbus registruoto nusikalstamumo aspektas, ypač palyginimui tarp šalių, yra tai, kaip skaičiuojamas veikų skaičius pakartotinių nusikalstamų veikų atveju – smurtavimo prieš vaikus, prekybos narkotikais ir kitų – skaičiuojama viena tęstinė veika ar kelios pasikartojančios veikos. Registruoto nusikalstamumo lygis priklauso ir nuo momento, nuo kurio veika registruojama. Pastebėta, kad Europos valstybės, kurios registruoja nusikalstamas veikas pranešimo apie jas metu, sistemiškai rodo aukštesnį nusikalstamumo lygį negu valstybės, kurios registruoja veikas, kai baigiamas jų tyrimas⁸. Prieš užregistruojami policijoje nusikaltimai pereina keletą filtrų. Paprastai sunkesnius nusikaltimus policija yra linkusi užregistruoti, tačiau dažniausiai pasitaikančius nesunkius nusikaltimus ji vengia registruoti. Daugelyje Vakarų valstybių, jei nesunkaus nusikaltimo įvykis nėra draudžiamasis, yra didesnė tikimybė, kad jis bus ne-

6 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 95.

7 Lietuvoje nusikalstamas veikas registruoja ne tik policija, bet ir kitos ikiteisminio tyrimo institucijos. Tuo tarpu užsienio šalyse, užsienio šalių mokslinėse publikacijose nusikalstamumo registravimas dažniausiai priskiriamas policijai.

8 Aebi, M. Crime Trends in Europe from 1990 to 2001. *Crime and Crime Control in an Integrating Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), 2004, p. 40.

užregistruotas, net jei ir bus pranešta policijai⁹. Policijos pareigūnai, traktuodami tokius įvykius neformaliai, gali taupyti savo išteklius, pagerinti veikų ištyrimo rodiklius ir nusikalstamumo lygį. Policijos produktyvumas gali turėti įtakos užregistruotų nusikaltimų skaičiams. Jei didėja policininkų skaičius, materialinis aprūpinimas, automatizuojamas policijos darbas, atsisakoma kai kurių policijos funkcijų, gali būti užregistruojama daugiau nusikaltimų. Spaudimas policijai pasiekti tam tikrų politinių tikslų, pavyzdžiui, susiejant lėšų skyrimą su nusikalstamumo rodikliais, gali turėti įtakos policijos norui užregistruoti nusikaltimus.

Kaip susiję užregistruotų nusikaltimų skaičiaus pokyčiai su rizikos (tikimybės) tapti nusikaltimų auka pokyčiais? Atliekant viktimologines gyventojų apklausas (tyrimus) galima sužinoti ne tik respondentų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, skaičių, veikų, nuo kurių jie nukentėjo, skaičių, bet ir veikų, apie kurias jie pranešė policijai, skaičių. Šiuos duomenis palyginus su užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiumi nustatyta, kad *užregistruoto nusikalstamumo pokyčiams gerokai didesnę įtaką turi registracijos policijoje pokyčiai ir gyventojų pranešimų policijai pokyčiai, negu rizikos tapti nusikaltimų auka pokyčiai*¹⁰. Mokslininkai K. Wittebrood ir P. Nieuwebeerta 2006 metais ištyrė visus dvidešimt du įstaigos Nyderlandų statistika 1980–2004 metais atliktus viktimologinius tyrimus ir nustatė¹¹, kad beveik trys ketvirtadaliai registruoto nusikalstamumo padidėjimo atvejų yra susiję su tuo, kad policija daugiau registruoja nusikaltimų. Likęs ketvirtadalis yra susijęs su padidėjusiu gyventojų noru pranešti apie nusikaltimus. Tik 1 proc. yra susijęs su padidėjusia gyventojų rizika tapti nusikaltimų aukomis.

Atsižvelgiant į čia minėtas registruoto nusikalstamumo statistikos ypatybes, galima daryti išvadą, kad ši statistika iškreiptai atspindi realaus nusikalstamumo lygį, struktūrą ir dinamiką. Tačiau atskiros, nelabai latentinės nusikaltimų rūšys gana tiksliai atspindi šioje statistikoje. Be to, registruoto nusikalstamumo statistika kuriama remiantis nusikalstamos veikos teisiškai reikšmingų aplinkybių ištyrimu, kurį atlieka kvalifikuoti teisininkai. Registruoto nusikalstamumo informacija kaupiama nuolatos ir sistemiškai pagal iš anksto patvirtintą tvarką. Todėl žinojimas apie nusikalstamumą, remiantis registruoto nusikalstamumo statistika, yra informatyvus ir prasmingas.

1.2. Viktimologiniai tyrimai

Viktimologinių tyrimų duomenys reikšmingai papildo registruoto nusikalstamumo statistiką. Šiame straipsnyje tikslinga išskirti svarbiausius viktimologinių tyrimų aspektus, kurie yra reikšmingi nusikalstamumo šalyje vertinimui.

Vidaus reikalų ministerijai (VRM), kuri atsakinga už nacionalinę nusikalstamų veikų registraciją, dažniausiai vadovauja politikas partijos, kurios politiniai interesai yra pateikti teigiamas naujienas, pavyzdžiui, apie nusikalstamumo lygio mažėjimą. Dažnai

9 Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T. Comparing Crime Rates: the International Crime (Victim) Survey, the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, and Interpol Statistics. *International Journal of Comparative Criminology*. 2002, 2(1): 26.

10 Rizika tapti nusikaltimų auka suprantama kaip tikimybė tapti nusikaltimų auka.

11 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 101.

VRM struktūriniai padaliniai palaiko šį interesą mažiau registruodami nusikalstamų veikų ir taip parodydami savo darbo efektyvumo didėjimą. Dėl to alternatyvus informacijos apie nusikalstamumą šaltinis – nacionalinės reprezentatyvios gyventojų apklausos – yra ypatingai svarbus nusikalstamumo vertinimui.

Viktimologinių tyrimų *tikslai* yra įvairūs – tai atskirų nusikalstamumo rūšių viktimizacijos lygio, dažnumo tyrimas ir / arba tarptautinis jo palyginimas, žalos, patirtos dėl nusikalstamų veikų, įvertinimas, pranešimų policijai apie patirtus incidentus, šių pranešimų lygio ir priežasčių tyrimas bei kiti. Retai tokių tyrimų tikslas yra nustatyti realųjį nusikalstamumą. Tai natūralu, nes respondentai sunkiai atsimena atvejus, jei jų klausiama apskritai – ar nuketėjote nuo nusikalstamų veikų per X laikotarpį. Absoliuti dauguma gyventojų nėra teisininkai, jiems nėra aišku, ar konkretus atvejis buvo nusikalstama veika, ar ne. Jiems daug geriau sekasi atsiminti, jei klausiama pagal atskiras nusikalstamų veikų rūšis, pavyzdžiui, klausiama, ar iš jūsų buvo pavogtas automobilis, kitame klausime – ar iš jūsų buvo pavogtas dviratis ir taip toliau.

Viktimologinių tyrimų *mastai* konkrečioje valstybėje dažniausiai būna įvairūs – ir tarptautiniai, ir nacionaliniai, ir regioniniai. Daugelyje valstybių atliekami tarptautiniai viktimologiniai tyrimai, kurių tikslas yra viktimizacijos lygio skirtingose valstybėse palyginimas pagal atskiras nusikaltimų rūšis. Tokie tyrimai mažai duoda naudos nusikalstamumo vertinimui nacionaliniu mastu, nes jie nukreipti tik į siaurą nusikaltimų rūšių spektrą – tik į tas nusikaltimų rūšis, kurios yra kriminalizuotos beveik visose valstybėse. Iš kitos pusės, tarptautiniai viktimologiniai tyrimai sudaro galimybes būtent šių rūšių nusikaltimų atžvilgiu įvertinti nusikalstamumą šalyje, jį palyginant tarptautiniu mastu. Tai svarbus nusikalstamumo šalyje vertinimo aspektas, dėl kurio kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Bulgarijoje¹²) vykdomuose nacionalinio lygio viktimologiniuose tyrimuose sąmoningai įtraukiami klausimai iš tarptautinių viktimologinių tyrimų klausimynų, naudojama ta pati metodologija. Nacionalinio masto viktimologiniai tyrimai vykdomi pagal konkrečios valstybės poreikius. Jų reikšmė nusikalstamumo šalyje vertinimui yra pati didžiausia.

Vienas iš svarbiausių aspektų viktimologiniuose tyrimuose, ar jie atliekami *periodiškai*, ar *standartizuotos jų metodologijos*. Tai yra svarbu siekiant įvertinti nusikalstamumo pokyčius. Nusikalstamumo dinamika yra viena iš svarbiausių nusikalstamumo charakteristikų. *Viktimologinių tyrimų duomenys tiksliau parodo nusikalstamumo pokyčius negu registruoto nusikalstamumo statistika, nes respondentų prisiminimų, jų norą tiksliai atsakyti į gaunamus klausimus laikui bėgant veikia mažiau veiksnių negu praneštų policijai nusikalstamų veikų registracijos procesą.* Įdomu, kad tokioje turtingoje valstybėje, kaip Vokietija, nepaisant įvairiapusio poreikio, pasikartojantys nacionaliniai viktimologiniai tyrimai panaudojant standartinę metodologiją nėra atliekami¹³. Tačiau daug neturtingesnėje Bulgarijoje gyventojų viktimizacijos apklausos buvo atliekamos kas mėnesį ir tai truko beveik 5 metus¹⁴. Viktimologinių tyrimų rezultatai yra labai „jautrūs“ tyrimų metodologijai¹⁵.

12 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 13.

13 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 69.

14 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 8–9.

15 Publikacijoje „*The Impact of Different Collection Methodologies, 2002*“ detalai nagrinėjami viktimologinių tyrimų, atliekamų nacionaliniu mastu Australijoje, metodologiniai skirtumai: imtis, respondentai, klausimy-

Kitas svarbus viktimologinių tyrimų aspektas – *tiriamasis laikotarpis*, apie kurį klausiama respondentų. Dažniausiai naudojami paskutinių penkerių metų, paskutinių vienerių metų, paskutinių kalendorinių metų ir paskutinių 3 mėnesių tiriamieji laikotarpiai. Penkerių metų tiriamasis laikotarpis „pagauna“ daugiausiai nusikaltimų, tačiau tokio ilgo laikotarpio duomenys yra ne tokie tikslūs. Tokiu atveju respondentai blogiau atsimena, ar įvykis patenka į tiriamąjį laikotarpį, jis buvo, pavyzdžiui, prieš penkerius ar šešerius metus. JAV atliktas tyrimas parodė, kad nacionaliniame nusikalstamumo tyrime (*US National Crime Survey*) asmenų viktimizacijos nuo nusikaltimų lygis, pagrįstas 3 mėnesių tiriamuoju laikotarpiu, buvo beveik 40 proc. didesnis negu viktimizacijos lygis, pagrįstas 12 mėnesių tiriamuoju laikotarpiu¹⁶. Tačiau esant labai trumpam tiriamajam laikotarpiui ir naudojant mažas tiriamųjų imtis nemaža dalis rečiau pasitaikančių nusikaltimų gali iš viso nepatekti į imtį. Lyginant paskutinių vienerių metų (naudoja Australija), skaičiuojant nuo apklausos atlikimo dienos, ir paskutinių kalendorinių metų tiriamuosius laikotarpius, nusikalstamumo šalyje vertinimui labiau tinka kalendorinių metų laikotarpis, nes tyrimo duomenys gali būti palyginami, gretinami su to paties laikotarpio registruoto nusikalstamumo duomenimis, galima daryti tikslesnes išvadas apie kalendorinių metų nusikalstamumą.

Jei šalyje viktimizacijos tyrimų *imtis* yra nedidelė (pavyzdžiui, 1000 respondentų), tai klausti galima tik apie gana paplitusias nusikalstamas veikas. Priešingu atveju bus didelės paklaidos vertinant retai pasitaikančių nusikaltimų skaičių. Taip pat bus didelės paklaidos vertinant nusikaltimų ir nukentėjusių asmenų ypatybes. Nacionalinio masto viktimologinių tyrimų imtys būna įvairios. Pavyzdžiui, Bulgarijoje nacionalinio masto viktimologinių tyrimų reprezentatyvi imtis apėmė 1000–2000 namų ūkių¹⁷. Australijoje 2005 metais vykdyto nacionalinio nusikalstamumo ir saugumo tyrimo (*Crime and Safety Survey*) metu iš 46 100 respondentų gauta 36 500 asmenų atsakymai (atsakė 79 proc.), iš 23 200 namų ūkių atsakė 18 600 namų ūkių (atsakė 80 proc.)¹⁸. Nyderlanduose iki 1999 metų reguliariai atliekamo viktimologinio tyrimo „Policijos monitorius“ (*Politieonitor Bevolkin*) respondentų imtis buvo apie 75 tūkstančius¹⁹. Lietuvoje, atsižvelgiant į santykinai mažus išteklius, skiriamus nusikalstamumo tyrimams, imtį ir rezultatų tikslumą galima padidinti santykinai pigesniu būdu – pakartoti viktimologinę apklausą keliuose omnibusuose, naudojant tą patį tiriamąjį laikotarpį²⁰. Jei reprezentatyvios atrankos imtis yra 1000 respondentų, tai maksimali paklaida yra 3,1 proc., esant 95 proc. patikimumui, o jeigu reprezentatyvios atrankos imtis yra 2000 respondentų, tai

nas ir kita bei šių skirtumų įtaka tyrimų rezultatams. Žr. *Measuring Crime Victimization, Australia: The Impact of Different Collection Methodologies, 2002* [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/abs%40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2!OpenDocument>>.

16 Bushery, J. Recall Biases for Different Reference Periods in the National Crime Survey. *Proceedings of the American Statistical Association Survey Research Methods Section*. 1981, p. 238–243.

17 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4.

18 *Crime and Safety, Australia, Apr 2005* [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005 [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/4509.0/>>.

19 Bijleveld, C.; Smit, P., *supra* note 4, p. 173.

20 Vienne omnibus – 1000 respondentų, kitame – vėl 1000.

maksimali paklaida yra 2,2 proc., esant 95 proc. patikimumui²¹. Naudojant tą patį klausimyną viktimologinė apklausa dviejuose omnibusuose po 1000 respondentų yra gerokai pigesnė negu vienas atskiras viktimologinis tyrimas, kurio imtis 2000 respondentų.

Priklausomai nuo viktimologinio tyrimo tikslo, *tiriamieji* būna fiziniai asmenys, juridiniai asmenys, moterys, namų ūkiai ir kiti. Apklausiant namų ūkius, gaunami tikslesni įverčiai asmenų, nukentėjusių nuo tokių nusikaltimų, kai auka tampa asmenų grupė (pavyzdžiui, įsilaužimas į gyvenamąją patalpą, automobilio vagystė). Tačiau siekiant 2S duomenų palyginamumo šiuo atveju reikia žinoti namų ūkių skaičių valstybėje, reikia turėti skaičių užregistruotų nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo būtent namų ūkiai, ne juridiniai asmenys. Tų nusikaltimų atveju (plėšimai, sveikatos sutrikdymai), kai nukentėjęs yra tik vienas fizinis asmuo, naudojamas asmeninės viktimizacijos klausimynas. Australijoje ir Bulgarijoje vieno viktimologinio tyrimo metu atliekama namų ūkių ir fizinių asmenų apklausa²². Australijoje kiekvienas respondentas iš namų ūkio gauna paštą klausimyną apie asmeninę nusikaltimų patirtį. Užpildžius asmeniškai klausimyną prašoma atsiųsti paštą į Australijos statistikos biurą. Vienas iš namų ūkio asmenų gauna klausimyną apie namų ūkio nusikaltimų patirtį, jis užpildo klausimyną už visą namų ūkį. Bulgarijoje atliktuose namų ūkių viktimologiniuose tyrimuose buvo remiamasi bendru namų ūkių skaičiumi Bulgarijoje, kur 1 proc. namų ūkių atitinka 27 000 žmonių²³. Dažniausiai viktimizacijos tyrimai neapima nusikaltimų prieš privačias kompanijas, valstybės institucijas, prieš asmenis, jaunesnius nei 15 metų, neapima ir nusikaltimų, kuriuos padarė policijos ar kariuomenės personalas. Tai yra viktimologinių tyrimų rezultatų panaudojimo problemos, į kurias reikia atsižvelgti vertinant nusikalstamumą šalyje.

Informacija, renkama *apie respondentą*, yra svarbi siekiant nustatyti asmenų kategorijas, kurioms priklauso nusikalstamumo aukos, siekiant apskaičiuoti, palyginti, kokios asmenų kategorijos turi didesnę tikimybę nukentėti nuo konkrečios rūšies nusikalstamų veikų. Be informacijos apie lytį, amžių, išsilavinimą, apie respondentą dar renkama tokia informacija: namų ūkio dydis, miesto dydis, namo rūšis, ar transporto priemonės savininkas, užimtumas ir kita. Labai svarbi respondento charakteristika yra vidutiniškai per mėnesį gaunamos pajamos. Jų žinojimas leidžia ne tik įvertinti tikimybės nukentėti nuo nusikalstamų veikų, priklausomai nuo gaunamų vidutinių pajamų, bet ir palyginti patirtos žalos dėl nusikalstamų veikų ir respondentų vidutinių pajamų santykį. Tačiau kai kurie respondentai nenori atsakyti į klausimą apie jų vidutines pajamas, gali sąmoningai nurodyti kitokias pajamas, net jeigu garantuojamas atsakymų anonimiškumas.

Nusikalstamų veikų rūšys, apie kurias klausiama respondentų, daugelyje tyrimų yra panašios ir dažniausiai apima iš viso kelias ar keliolika rūšių. Tai nusikaltimai, nuo kurių nukenčia namų ūkiai: automobilio vagystė, vagystė iš automobilio, motociklo va-

21 *Confidence Intervals* [interaktyvus]. Quick Calcs – Online Calculators for Scientists [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.graphpad.com/quickcalcs/ConfInterval2.cfm>>.

22 *Crime and Safety, Australia, Apr 2005*, *supra* note 18; Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4.

23 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 11.

gystė, dviračio vagystė, automobilio vandalizmas, vagystė iš gyvenamosios patalpos ir pasikėsinimas bei kiti. Nusikaltimai prieš asmenį: plėšimas, asmeninio turto vagystė, seksualinis nusikaltimas, sveikatos sutrikdymas ir kiti. Galima pastebėti, kad nusikaltimo rūšis „vagystė“ yra išskaidoma į kelis atskirus klausimus, pagal pavogtą daiktą (vienas klausimas – ar buvo pavogtas dviratis, kitas – ar buvo pavogtas automobilis ir taip toliau). Respondentams taip yra lengviau atsiminti, tokių siaurų rūšių nusikalstamumo lygį galima palyginti tarp valstybių. Tačiau šiuo atveju vietoj vieno klausimo užduodami keli, tyrimas brangiau kainuoja, negalima įvertinti visų vagysčių lygio. Juk neįmanoma išvardinti visus galimus pavogti daiktus. Kita problema yra tai, kad viktimologiniai tyrimai dažniausiai neapima tokių visuomenėje paplitusių nusikaltimų, kaip kyšininkavimas, kompiuteriniai nusikaltimai ir kitų.

Viktimologiniuose tyrimuose dažnai yra klausimai, tikslinantys, kiek kartų respondentas nukentėjo nuo nusikaltimo per tiriamąjį laikotarpį. Jei respondentas atsako, kad nuo vienos rūšies nusikaltimo nukentėjo labai daug kartų (keliasdešimt), kyla klausimas, ar laikyti tinkama šią anketą, ar naudoti jos duomenis, ar gali būti tiek daug kartų nukentėjęs tas pats asmuo. Skaičiuojant nusikalstamumo lygio įverčius ir remiantis tokiais atsakymais galime gauti daug didesnius skaičius. Tai viktimologinių tyrimų rezultatų panaudojimo problema, kurią sunku išspręsti. Tyrimų anketose dažniausiai klausiama smulkesnės informacijos tik apie paskutinį incidentą – ar pranešė policijai, kodėl nepranešė, kokia yra žala, ar sugrąžintas pagrobtas turtas ir kitos. *Jei tyrimo imtis yra didelė, tai pasiteisina papildomi klausimai tik apie paskutinį incidentą. Tačiau jei imtis yra maža, tai retai paplitusių nusikaltimų ypatybių paklaidos yra labai didelės.* Mažų imčių atvejais reiktų klausti papildomos informacijos ne tik apie paskutinį patirtą incidentą, bet apie visus, kurie įvyko tiriamajame laikotarpyje. Be to, klausimai tik apie paskutinį incidentą sudaro sąlygas papildomiems viktimizacijos lygio vertinimo netikslumams.

Nusikalstamumo tyrimams svarbus aspektas yra tai, ar nukentėjusysis apie incidentą **pranešė** policijai. Ką reiškia pranešė? Pranešti galima paskambinant policijai, tačiau galima neatvykti į policiją ir oficialiai to nepatvirtinti. Iš paprasto klausimo „ar pranešėte policijai“ dar negalima spręsti, ar tinkamai buvo pranešta. Tokiu atveju negalima kaltinti policijos, kad daug praneštų veikų ji neužregistruoja. Norėdami sužinoti tinkamų pranešimų skaičių, turėtume be paprasto klausimo, ar pranešė, dar klausti respondentų, ar jie buvo pripažinti nukentėjusiuoju. Nyderlanduose klausiama konkrečiai – ne apie tai, ar pranešė nukentėjusysis policijai, bet ar pasirašė pranešimą ar pranešimo aktą policijoje²⁴. Iš kitos pusės, pranešimų skaičiaus sumažėjimas pereinant nuo paprastų pranešimų prie tokių, kuriuose asmuo buvo pripažintas nukentėjusiuoju, nėra vien dėl respondentų kaltės. Yra atvejų, kai nukentėjęs asmuo paskambina policijai, kad jis buvo sumuštas, sužalotas, kad dėl to jis guli ligoninėje. Čia jau policija privalo atvykti ir jį apklausti. Tačiau kartais ji to nepadaro. Apie kokius pranešimus policijai klausti viktimologinių tyrimų klausimynuose, yra problema, kurios sprendimas priklauso nuo tyrimų tikslų, ką iš to norime sužinoti ir kaip tą žinojimą ruošiamės panaudoti.

24 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 101.

Viktimizacijai matuoti naudojami instrumentai (matai, rodikliai) Australijoje²⁵, Bulgarijoje²⁶ ir kitur:

- viktimizacijos paplitimas (*prevalence*), kuris reiškia skaičių tirtų asmenų, nukentėjusių bent vieną kartą nuo nusikaltimo per tiriamąjį laikotarpį.
- viktimizacijos paplitimo lygis (*prevalence rate*) reiškia nukentėjusių bent vieną kartą nuo nusikaltimo asmenų skaičiaus ir tirtų asmenų skaičiaus santykį procentais.
- viktimizacijos incidentų skaičius arba dažnis (*incidence*) – bendras nusikaltimų incidentų skaičius, nuo kurių nukentėjo tirti asmenys per tiriamąjį laikotarpį.
- viktimizacijos incidentų lygis (*incidence rates*) – tai nusikaltimų incidentų procentinė dalis visų tirtų asmenų atžvilgiu.

Tipiškai viktimizacijos incidentų skaičius yra didesnis negu viktimizacijos paplitimas, nes dalis asmenų būna nukentėję nuo kelių nusikaltimų. Galimas ir priešingas atvejis, kai nuo to paties nusikaltimo, pavyzdžiui, paskleisto kompiuterinio viruso, nukentčia daug asmenų, dėl ko nusikalstamų veikų įvertis, apskaičiuotas generalinei aibei, bus neadekvačiai padidintas. Šią problemą visiškai išspręsti neįmanoma, nes neįmanoma sužinoti, kiek asmenų nukentėjo nuo konkretaus kompiuterinio viruso.

Australijoje²⁷ viktimizacijos tyrimų duomenimis pagrįsti įverčiai, kurių santykinė standartinė paklaida (*relative standard error*) yra daugiau kaip 50 proc., nebenaudojami, t. y. jie laikomi nepatikimais (*unreliable*), o kurių paklaida 25–50 proc., naudojami su pastaba, informuojančia apie didelę paklaidą. Įverčiai, kurių santykinė standartinė paklaida yra iki 25 proc., naudojami įprastai.

Viktimologinių tyrimų privalumai²⁸. Skirtingai, negu registruotoji nusikalstamumo statistika, reguliarius viktimizacijos nuo nusikalstamų veikų tyrimai apklausos būdu padeda policijai, valdžios institucijoms ir visuomenei suprasti²⁹:

- ar registruotojo nusikalstamumo statistika atspindi realaus nusikalstamumo lygį ir jo kitimo tendencijas;
- apimtį nusikalstamų veikų, apie kurias nebuvo pranešta;
- priežastis, kodėl nusikaltimų aukos nepraneša apie įvykį policijai;
- ar policija vengia registruoti nusikalstamas veikas;
- charakteristiką socialinių grupių, kurios turi didžiausią riziką tapti nusikalstamų veikų aukomis, ir kita.

Viktimizacijos tyrimai yra gana patikimas informacijos šaltinis ta prasme, kad jis nėra veikiamas gyventojų politinių nuostatų ir vertinimų. Pavyzdžiui, Bulgarijoje 2000–2001 metais vyko didžiuliai visuomenės politinių nuostatų pasikeitimai, tačiau

25 *Crime and Safety, Australia, Apr 2005, supra* note 18.

26 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 11.

27 *Crime and Safety, Australia, Apr 2005, supra* note 18.

28 Viktimologinių tyrimų privalumai ir trūkumai yra aprašomi vadovėliuose. Tačiau, autoriaus supratimu, čia būtina paminėti bent kai kuriuos iš jų, kurie yra aktualūs nusikalstamumo vertinimui, panaudojant 2S.

29 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 5.

viktimizacijos tyrimai nerodė jokių reikšmingesnių asmenų / namų ūkių nukentėjimo nuo nusikaltimų pokyčių³⁰.

Viktimologiniai tyrimai yra alternatyvus informacijos šaltinis registruoto nusikaltamumo statistikai. Jei tokie tyrimai atliekami ne vyriausybinių organizacijų, tai apribojamos galimybės manipuluoti šiais duomenimis politiniais tikslais.

Viktimologinių tyrimų trūkumai, problemos:

- Šie tyrimai dažniausiai neapima aukų – juridinių asmenų, kurie nukenčia nuo nusikaltimų, tokių kaip sukčiavimai, vagystės ir kiti.
- Neapima asmenų, kurie nebegali būti respondentai – tai nužudymų aukos.
- Kai kurių kategorijų asmenys nepatenka į viktimologinių tyrimų apklausas, pavyzdžiui, jaunesni už tam tikrą amžių, kaliniai, ligoninėse gydomi ligoniai, karinę tarnybą atliekantys asmenys ir kiti.
- Viktimologiniuose tyrimuose klausimai dažnai neatitinka teisinių kategorijų, kadangi stengiamasi klausimus formuluoti gyventojams suprantamu būdu, priartėti prie jų suvokimo.
- Respondentai netiksliai informuoja apie nusikaltimą dėl juridinio neišprusimo, subjektyvaus nusikaltimo suvokimo.
- Respondentai neprisimena įvykio, netiksliai prisimena įvykio aplinkybes ar kada jis įvyko.
- Geografinis nusikaltimų pasiskirstymas neatitinka respondentų geografinio pasiskirstymo.
- Dalis respondentų pateikia informaciją apie nebūtus nusikaltimus ar perteikia informaciją, gautą iš žiniasklaidos.
- Dalis respondentų nenori informuoti dėl asmeninių, dažniausiai psichologinių priežasčių (baimė, gėda, per daug asmeniška, abejotinas paties elgesys) ir kiti.

2. Dviejų spindulių panaudojimas

2.1. Bendrieji 2S panaudojimo aspektai

Viena iš 2S panaudojimo problemų yra tai, kad negalima pasitikėti nė vienu iš 2S šaltinių. Vienose valstybėse labiau vertinamas vienas šaltinis, kitose kitas. Pavyzdžiui, Vokietijoje valdžia labiau pasitiki policijos duomenimis negu apklausų rezultatais³¹. Tačiau policijos duomenys taip pat turi trūkumų. Todėl abiejų šaltinių naudojimas yra perspektyvus.

Daugelyje pažangiausių valstybių daugiau ar mažiau yra naudojami abu šie informacijos šaltiniai. Tokiais atvejais abiejų šaltinių duomenys yra pateikiami atskirai arba yra sugretinami, tačiau nėra aišku, kaip juos sujungti, integruoti. 2S panaudojimas priklauso nuo galimybių – kokio laikotarpio 2S duomenys pasiekiami ir kaip lengvai jie pasiekiami, kiek suderintos yra viktimologinių tyrimų metodikos.

30 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 8.

31 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 78.

Siekiant sugretinti, sujungti 2S duomenis, jie turi būti kompiliarūs, tai yra tarpusavyje palyginami tiek pagal prasmę, tiek ir pagal teritorijos bei laikotarpio parametrus. Tačiau nusikalstamų veikų rūšys, išskiriamos ir naudojamos viktimologiniuose tyrimuose, pagal veikų apibrėžimą dažnai neatitinka nusikalstamų veikų rūšių, kurios išskiriamos ir naudojamos registruoto nusikalstamumo statistikoje. Ši problema sėkmingai sprendžiama tik tada, kai konstruojant viktimologinių tyrimų klausimyną iškart siekiama 2S duomenų palyginamumo.

Kita problema yra tai, kad užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiai ir veikų, apie kurias gyventojai praneša per viktimologines apklausas, skaičiai yra skirtingos prigimtys. Viktimologinių apklausų skaičiai atspindi tyrimo imties (respondentų) patirtį ir jos charakteristiką (pavyzdžiui, tiriamųjų amžių), bet neatitinka visų gyventojų patirties ir charakteristikos. Todėl siekiant 2S duomenų palyginamumo reikia formuluoti tam tikras prielaidas ir išlygas, reikia atlikti abiejų spindulių duomenų normalizavimą. Geriausiai duomenis normalizuoti skaičiuojant nusikaltimų lygį tam tikram gyventojų skaičiui.

Ar naudojami 2S duomenys politikai formuoti policijoje ir teisingumo sistemoje?

Australijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje 2S duomenys naudojami reguliariai darant nusikalstamumo šalyje apžvalgas ir vertinimus. Į tai negali nereaguoti policijos, teisingumo sistemos vadovai, politikai. Be to, šiose valstybėse politikų supratimas apie nusikalstamumą gana aukšto lygio.

Dviejų spindulių palyginimai, sugretinimai daromi siekiant nustatyti, kaip šių dviejų šaltinių duomenys yra susiję, kokios skirtumų priežastys, vertinama: nusikalstamumo tendencijos, nusikalstamumo lygis, dalis nusikaltimų, apie kuriuos nepranešta teisėsaukos institucijoms, vengimas užregistruoti žinomus teisėsaukai nusikaltimus, pagrindiniai veiksniai, sukėlę nusikalstamumo pokyčius, ir kita. Tačiau yra didžiulė problema, kad dažnai negalima tiksliai nustatyti 2S skirtumų priežasčių, neaišku, kuriuo informacijos šaltiniu ir kokia dalimi remtis vertinant nusikalstamumą.

2.2. Bulgarijoje

Bulgarijoje nuo 2005 metų nusikalstamumas vertinamas panaudojant du spindulius – registruotojo nusikalstamumo statistiką ir gyventojų kriminalinės viktimizacijos tyrimus (apklausų būdu)³².

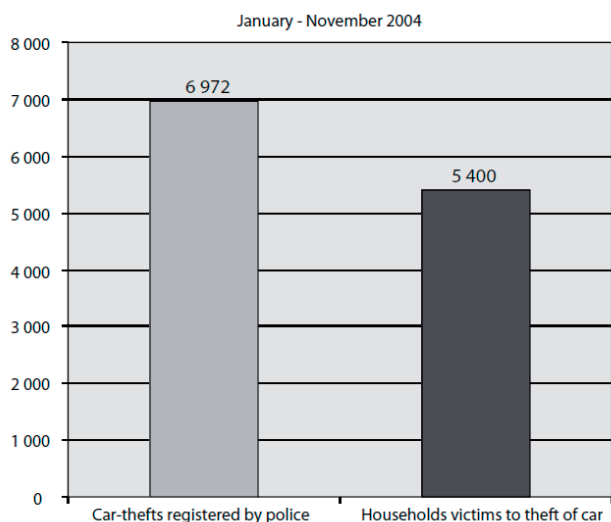
Įvairių nusikaltimų lygiai Bulgarijoje vertinami panaudojant 11 nusikaltimų rūšių³³ – gyventojai yra klausiami apie nukentėjimą nuo kiekvienos iš jų. Tačiau nusikalstamumo analizei ir palyginimui su registruoto nusikalstamumo statistika naudojamos tik 7 nusikaltimų rūšys, nes jos labiau atitinka nusikaltimų rūšis, kurias išskiria (naudoja) Bulgarijos policija.

Įprasta manyti, kad viktimologiniai tyrimai visada rodo aukštesnį nusikaltimų lygį negu registruoto nusikalstamumo duomenys. Tačiau taip yra ne visada. Pavyzdžiui, auto-

32 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4.

33 Car-theft, theft from cars, and car vandalism; Motorcycle and bicycle theft; Burglary and attempted burglary; Personal property theft; Robbery; Sexual offences; Assault/threat.

mobilių vagystės Bulgarijoje³⁴. 2004 metais automobilių vagysčių Bulgarijoje užregistruota daugiau (žr. 1 pav.), negu rodo viktimizacijos tyrimai (atitinkamai 6972 ir 5400). Šis skirtumas aiškinamas tuo, kad vengdami mokesčių ir baudų automobilių savininkai linkę pranešti apie automobilio vagystę, nors iš tikrųjų jis parduotas dalimis. Užregistruotų ir viktimizacijos tyrimų skaičiai yra gana panašūs, nes yra labai mažas šių nusikaltimų latentiskumas (tik 4,3 proc. respondentų nepranešė policijai). Be to, draudimo kompanijos nemoka išmokų, jei automobilio vagystė nėra užregistruota policijoje. Kitas svarbus viktimologinių tyrimų aspektas yra tai, kad 14,7 proc. respondentų, kurie buvo nukentėję nuo šių nusikaltimų per pastaruosius 5 metus, neatsakė, ar jie kontaktavo su policija. Tai gali būti žmonės, kurie sumokėjo išpirką automobilio vagims. Tokia praktika yra populiari neapdraustų automobilių atvejais. Įdomu, kad nusikalstamumo Bulgarijoje tyrime neužsimenama, ar užregistruotų policijoje automobilių vagysčių skaičiai yra tik apie fizinių asmenų automobilius, ar ir juridinių, nors dėl šio nusikaltimo vyko tik namų ūkių apklausa. Be to, 1 paveiksle lyginami visiškai skirtingi dalykai: vagystės (veikos) ir aukos (namų ūkiai). Tai šio tyrimo pristatymo akivaizdūs trūkumai. Tokių ir panašių 2S palyginimo trūkumų galima aptikti ne vienoje mokslinėje publikacijoje.

1 pav. Automobilių vagystės³⁵ Bulgarijoje 2004 metų sausio–lapkričio mėnesiais³⁶

34 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 14–15.

35 Šviesesnis stulpelis – policijos užregistruotų automobilių vagysčių skaičius, tamšesnis – remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis apskaičiuotas namų ūkių, kurie nukentėjo nuo automobilių vagysčių, skaičius.

36 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 4, p. 15.

2.3. Australijoje

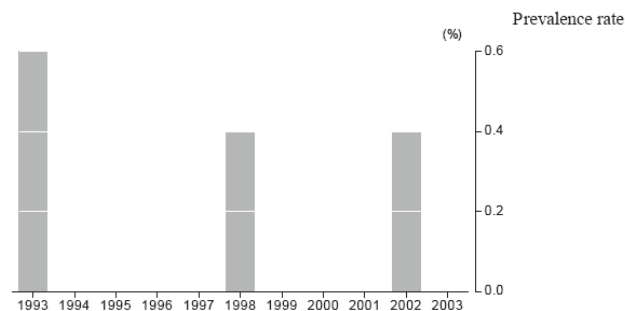
Australijoje kasmet rengiama atitinkamų praėjusių metų nusikalstamumo Australijoje apžvalga³⁷ (*Australian crime: Facts & figures*), kurią atlieka Australijos kriminologijos institutas. Joje pateikiama trumpa nusikalstamumo ir baudžiamojo teisingumo tendencijų apžvalga. Nusikalstamumo vertinimui naudojama registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių bei kitų tyrimų duomenys. Tačiau kasmetinėje nusikalstamumo Australijoje apžvalgoje nėra lyginami registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenys. Jie yra pateikiami atskirai, kaip vienas kitą papildantys. Apžvalgos rengėjų vertinimu, šie duomenys nėra palyginami, nes jie apima skirtingus nusikalstamumo aspektus: viktimologiniuose tyrimuose matuojamas gyventojų suvoktas jų atžvilgiu padarytas nusikalstamumas ir tik dalies amžiaus grupių gyventojų. Registruoto nusikalstamumo statistikoje matuojamas policijai praneštas ir teisiškai įvertintas nusikalstamumas, nuo kurio nukentėjo visų amžiaus grupių gyventojai. Nė vienas iš šių informacijos šaltinių atskirai negali pateikti visapusiško nusikalstamumo vaizdo. Kiekvienas iš jų naudingas sprendžiant specifines problemas. Apžvalgos rengėjai tiki, kad viktimologiniai tyrimai pateikia tikslesnį realaus nusikalstamumo vaizdą negu registruoto nusikalstamumo statistika. Viktimologinių tyrimų klausimynai bei rezultatai yra standartizuoti, todėl jų duomenys yra tinkami ir palyginami laike.

Australijoje atliekami atskirų nusikaltimų rūšių kai kurie viktimologinių tyrimų ir policijoje registruotų nusikaltimų palyginimai. Pavyzdžiui, smurto prieš moteris palyginamojoje analizėje³⁸ nagrinėjami smurto paplitimo lygio panašumai ir skirtumai, gauti naudojant skirtingus viktimologinius tyrimus ir policijos užregistruotą statistiką. Vienas iš šios analizės tikslų yra parodyti, kaip šie rezultatai yra susiję, ir aptarti galimas skirtumų priežastis. Su policijos užregistruota statistika yra lyginama smurtinių nusikaltimų prieš moteris kitimo tendencija, kuri yra priešinga, negu rodo viktimologinių tyrimų duomenys (žr. 2 ir 3 pav.). Pagal policijos užregistruotus nusikaltimus Australijoje jų skaičius didėja 1993–2003 metais, o pagal viktimologinių tyrimų duomenis – mažėja (1993, 1998, 2002 m.)³⁹. Daroma išvada, kad šis kitimo tendencijos nesutapimas gali būti susijęs su gyventojų polinkio pranešti apie smurto atvejus policijai pakitimais, nusikaltimų registracijos praktikos policijoje pakitimais arba abiem šiais veiksniais, tai gali nebūtinai atspindėti realius šių nusikaltimų pokyčius. Iškeliamas tik klausimas, koks yra „tikrasis“ smurto prieš moteris paplitimo lygis. Jis paliekamas be atsakymo.

37 *Australian crime: facts and figures* [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology [žiūrėta 2011-05-06]. <<http://www.aic.gov.au/en/publications/current%20series/facts.aspx>>.

38 Posselt, H., *supra* note 4, p. 239–253.

39 Tokie kitimo tendencijų skirtumai smurtinių nusikaltimų atvejais pastebimi ir kai kuriose kitose pažangiose valstybėse. Tai gana tipiška situacija.

(a) Females aged 18 years and over.

Source: ABS, Crime and Safety, Australia, April 2002 (cat. no. 4509.0)

2 pav. Moterų seksualinio prievartavimo viktimizacijos lygis, gautas iš 1993, 1998 ir 2002 metais atliktų nacionalinių nusikaltimų ir saugumo tyrimų Australijoje⁴⁰

Source: ABS, Recorded Crime, Victims, Australia (cat. no. 4510.0)

3 pav. Seksualinių prievartavimų paplitimo lygis, apskaičiuotas remiantis policijos registracija Australijoje 1993–2003 metais⁴¹

2.4. Nyderlanduose

2005 metais atliktoje nusikalstamumo Nyderlanduose 1980–1999 metais analizėje gretinami viktimologinių tyrimų duomenys su policijoje užregistruotų nusikaltimų statistika⁴². Analizėje susitelkiama į šias nusikalstamų veikų rūšis⁴³: įsilaužiamoji va-

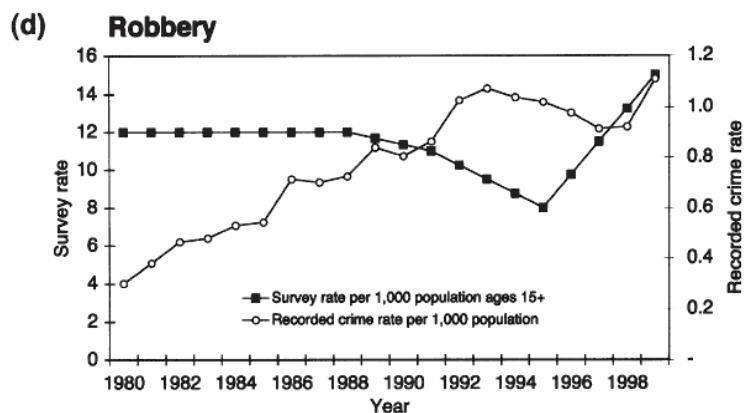
40 Posselt, H. Measuring violence against women in Australia, *supra* note 4, p. 249.

41 *Ibid.*

42 Bijleveld, C.; Smit, P., *supra* note 4, p. 162.

43 Residential burglary, motor vehicle theft, robbery, serious assault, rape, and homicide.

gystė iš gyvenamųjų patalpų, motorinių transporto priemonių vagystė, plėšimas, sunkus sveikatos sutrikdymas, išžaginimas ir nužudymas. Ne visos šios nusikaltimų rūšys yra įtrauktos į viktimologinius tyrimus (neįtraukti nužudymai, išžaginimai).

4 pav. Plėšimų Nyderlanduose palyginimas, remiantis 2 spindulių informacija⁴⁴

4-ame paveiksle pateiktas skirtingų duomenų palyginimas plėšimų atveju. Juodais kvadratais pažymėtas iš viktimologinių tyrimų apskaičiuotas plėšimų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų 15 metų amžiaus ir vyresnių. Baltais apskritimais pažymėtas policijoje užregistruotų plėšimų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų. Šių skirtingų duomenų skalės 4-ame paveiksle skiriasi keliolika kartų: kairėje žymimos viktimologiniais tyrimais apskaičiuotos reikšmės, dešinėje – remiantis užregistruotų nusikaltimų skaičiais apskaičiuotos reikšmės. Kaip matyti 4-ame paveiksle, plėšimų Nyderlanduose 1980 metais lygis, apskaičiuotas remiantis viktimologiniais tyrimais, yra apie 40 kartų didesnis negu užregistruotų policijoje plėšimų lygis, ir apie 14 kartų didesnis 1999 metais. Pranešimų policijai apie plėšimus procentas skirtingais metais kinta nuo 54 iki 70.

2.5. Vokietijoje

Vokietijoje jau nuo 1973 metų atliekami įvairūs registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimai. Nuo 1973 iki 2005 metų 71 proc. (24 iš 34) nusikalstamumo tyrimų buvo vertinami abu duomenų šaltiniai⁴⁵. Juose buvo atliekamos šios palyginamosios analizės:

- latentinio nusikalstamumo skaičiavimai;
- kitimo laike palyginimai;
- teritoriniai palyginimai ir kiti.

44 Bijleveld, C.; Smit, P., *supra* note 4, p. 177.

45 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 70.

Latentinio nusikalstamumo skaičiavimai. Jau nuo 1975 metų Vokietijoje atlikti 5 vietinio lygio tyrimai, kuriuose paprasčiausiu būdu skaičiuojamas latentinis nusikalstamumas. Nebuvo nė vieno tyrimo, atlikto nacionaliniu mastu. Šių tyrimų rezultatai apie kriminalinę viktimizaciją buvo ekstrapolijuojami visai visuomenei ar jos daliai (dažniausiai 1000 gyventojų), siekiant palyginamumo su policijos statistika. Taip pat skaičiuojamas santykis tarp incidentų, apie kuriuos pranešta policijai, ir tarp policijoje užregistruotų nusikaltimų skaičiaus. Šis santykis įvairiuose tyrimuose ir įvairių nusikaltimų atžvilgiu buvo labai įvairus. Pavyzdžiui, tyrimas Nr. 1: nuo 1/1 (vagystės iš automobilių) iki 117/1 (pasikėsinimas apiplėšti); tyrimas Nr. 3: nuo 1/1 (kvalifikuota vagystė – *aggravated theft*) iki 8/1 (paprasta vagystė); tyrimas Nr. 6: nuo 1/1 (kvalifikuota vagystė) iki 16/1 (automobilio apgadinimas); tyrimas Nr. 13: 11/1 (bendras nusikaltimų lygis)⁴⁶. Siekiant patikrinti palyginimų pagrįstumą viktimizacijos incidentų, apie kuriuos buvo pranešta policijai, skaičius buvo ekstrapolijuotas į užregistruotų nusikaltimų skaičių. Vienuose tyrimuose viktimologinių tyrimų skaičiai žymiai viršijo policijos statistikos skaičius, kituose tarp jų nebuvo didesnio skirtumo. Šie skirtumai buvo aiškinami duomenų šaltinių nesuderinamumu. Nesutapimų priežastys: respondentų atminties efektai, jų klaidingas įsitikinimas, kad pranešė policijai, socialinis patrauklumas ar nesklandumai nusikalstamumo statistikoje.

Kitimo laike palyginimai. Nusikalstamumo kitimo laike registruotos statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimai galimi tik tada, jei yra keli tokios pat ar bent panašios metodologijos viktimologiniai tyrimai. Tokie palyginimai Vokietijoje atlikti penkiuose tyrimuose. Keturi iš jų buvo lokalūs tyrimai, vienas – nacionalinis. Nacionaliniame tyrime (1996 m.) nustatyta, kad viktimizacijos skaičiaus didėjimas per 3 viktimologinius tyrimus (1991, 1993, 1995) yra ekvivalentiškas nacionalinei policijos statistikai. Keturių vietinių tyrimų rezultatai yra įvairiarūšiai: viename iš jų gauti panašūs rezultatai iš abiejų šaltinių apie nusikalstamumo raidą, kituose 3 tyrimuose gauta daug nesutapimų ir kitimų priešingomis kryptimis (vagystės, sveikatos sutrikdymai). Tyrėjai teigia, kad registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys yra nepalyginami dėl pranešimų policijai elgesio pasikeitimo laikui bėgant, kas veda link latentinio nusikalstamumo mažėjimo. Kiti mokslininkai teigia, kad tokie palyginimai yra galimi tik tada, jei turime ilgo laikotarpio duomenis⁴⁷.

Teritoriniai palyginimai. Jie Vokietijoje atlikti keturiolikoje tyrimų. Keturi iš jų buvo nacionalinio lygio. Pagrindinis šių tyrimų klausimas, ar skirtinguose teritoriniuose vienetuose yra panašumų tarp santykinų skaičių viktimologiniuose tyrimuose ir registruotoje statistikoje? Tokių palyginimų rezultatai buvo skirtingi. Vieni palyginimai rodė atitikimą tarp viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos miesto zonose: zonų, kur aukštesnį nusikalstamumo lygį rodė viktimologiniai tyrimai, aukštesnis nusikalstamumo lygis buvo ir policijos statistikoje. Tačiau kai kurių nusikaltimų rūšių atžvilgiu (įsilaužiamoji vagystė, plėšimas ir sukčiavimas) nebuvo tokio atitikimo. Nacionaliniu

46 Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J., *supra* note 4, p. 71.

47 *Ibid.*, p. 74.

lygiu atlikti keli tyrimai rodė atitikimą tarp viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos – šiaurės Vokietijoje nusikalstamumo lygis buvo aukštesnis negu pietų Vokietijoje.

Vokietijoje abiejų šaltinių duomenų palyginimas būtent nusikalstamumo įvertinimo tikslais iki šiol buvo santykinai menkas. Policijos statistika tinka ilgalaikiams palyginimams, tačiau viktimologiniams tyrimams trūksta reguliarumo. Vokietijoje atlikti palyginamieji nusikalstamumo tyrimai yra tik atskiri blyksniai, jie netinka antrajam nusikalstamumo matavimo būdai, kuris yra būtinas įvertinimo tikslais. Mokslinis panaudojimas lokalių palyginimų yra ribotas. Nors mokslinis interesas buvo labai didelis, kai metodologija buvo nauja, tačiau jis mažėjo dažniausiai dėl to, kad rezultatai buvo apriboti viena bendruomene ir tolesni tyrimai nedavė papildomų ar naujų radinių. Nacionaliniu lygiu šių duomenų palyginimai nebuvo atitinkamų tyrimų paskirtis, todėl šie palyginimai buvo tik šalutiniai tyrimų rezultatai.

Vokietijoje 2S duomenų sugretinimas naudojamas lokaliu lygiu, siekiant nustatyti didelio nusikalstamumo sritis⁴⁸. Iš to gaunami pagrįsti įrodymai politikams imantis konkrečių nusikalstamumo prevencijos veiksmų. Palyginimai, skirti bendruomenės veiklai, retai kada publikuojami su visomis smulkmenomis, jie dažniausiai platinami vietinei valdžiai kaip nepublikuoti pranešimai. Deja, tokie palyginimai dažniausiai greitai pamirštami. Dėl Vokietijos žemių skirtingumo ir jų tarpusavio konkurencijos politiškai domisi šiais rezultatais, ypač kai prasideda rinkimų kompanijos. Tačiau šių tyrimų panaudojimas yra mažas.

Vokietijoje nacionalinių palyginimų mokslinis interesas ir mokslinis panaudojimas yra nuosaikus, dažnai apsiriboja regionų skirtumais. Taigi diskusija yra apribota maža išskirtinių asmenų grupe.

Išvados

- Tirtose valstybėse 2S duomenų kompleksinis panaudojimas yra problemiškas ir ribotas, 2S duomenys yra tik sugretinami, palyginami, tačiau jie nėra sujungiami, integruojami.
- Pagrindinės 2S kompleksinio panaudojimo problemos yra veikų apibrėžimų neatitikimas 2S duomenyse, apimties (teritorija, laikotarpis, nukentėjusieji ir kita) skirtumai, taip pat registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių duomenų rinkimo metodikos kitimai.
- Registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys yra gaunami pagal skirtingą metodologiją, turi skirtingas paklaidas ir vaizduoja skirtingus nusikalstamumo konkrečioje teritorijoje aspektus.
- Nė vienu iš spindulių neįmanoma tiksliai nustatyti realaus nusikalstamumo lygio ir jo pokyčių.

- Nėra metodų, leidžiančių tiksliai nustatyti kiekvieno iš šių informacijos šaltinių indėlį siekiant įvertinti realųjį nusikalstamumą, kokia apimtimi kiekvienas iš jų sudaro realaus nusikalstamumo turinį.
- Siekiant kompleksinio, integruoto 2S panaudojimo vertinant nusikalstamumą, reikalingas naujas požiūris į šią problemą – tikslinga sukurti naujus rodiklius (modelius), sutartiniu būdu integruojančius šiuos du informacijos šaltinius.
- Skirtingų šaltinių apie nusikalstamumą naudojimas padidina patikimumą išvadų apie nusikalstamumo lygį, jo kitimą ir struktūrą.
- Atsižvelgiant į tai, kad gali būti palyginami tik pagal vienodą metodologiją atliktų viktimologinių tyrimų rezultatai, Lietuvos nacionaliniu lygiu būtina sukurti standartizuotą viktimologinių tyrimų metodologiją, atitinkančią nacionalinę teisę ir tikėtinus išteklius, skiriamus šiems tyrimams.
- Atsižvelgiant į kuklius išteklius, skiriamus Lietuvoje viktimologiniams tyrimams, ir šių tyrimų mažas imtis bei įvertinus įvairius užsienio šalyse naudojamus tyrimo laikotarpius ir jų įtaką rezultatų tikslumui bei 2S duomenų palyginamumui, nacionalinėms gyventojų viktimologinėms apklausoms (tyrimams) Lietuvoje tikslingiausia naudoti kalendorinių metų tiriamąjį laikotarpį.
- Siekiant tikslesnio rečiau pasitaikančių nusikalstamų veikų įverčio ir tyrimų ekonomiško standartinių viktimologinių apklausų Lietuvoje imtis galėtų būti ne 1000 (kaip įprasta), bet 2000 respondentų, atliekant viktimologinę apklausą dviejuose omnibusuose (po 1000 respondentų) paeiliui ir naudojant tą patį tiriamąjį laikotarpį, jei užtikrinama sąlyga, kad tie patys respondentai nepatenka į skirtingų omnibusų imtį.
- Kuriant standartinio viktimologinio tyrimo Lietuvoje metodologiją reikia suformuluoti 2S duomenų palyginamumo principus, metodologines nuostatas, atlikti Baudžiamojo kodekso veikų analizę, siekiant išskirti ir pagrįsti viktimologiniame klausimyne naudotinų nusikalstamų veikų rūšis, bei sukurti atitinkamų klausimų formuluotes.

Literatūra

- Aebi, M. Crime Trends in Europe from 1990 to 2001. In: *Crime and Crime Control in an Integrating Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), 2004.
- Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T. Comparing Crime Rates: the International Crime (Victim) Survey, the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, and Interpol Statistics. *International Journal of Comparative Criminology*. 2002, 2(1).
- Aebi, M.; Robert, P.; Hough, M.; Killias, M.; Dijk, J. *Comparing Crime Data in Europe: Official Crime Statistics and Survey Based Data*. Brussels: VUB University Press, 2009.
- Australian crime: facts and figures* [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology [žiūrėta 2011-05-06]. <<http://www.aic.gov.au/en/publications/current%20series/facts.aspx>>.
- Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M. *Crime Trends in Bulgaria: Police*

- Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005.
- Bijleveld, C.; Smit, P. Crime and Punishment in the Netherlands, 1980-1999. *Crime and Justice*. 2005, 33.
- Bushery, J. Recall Biases for Different Reference Periods in the National Crime Survey. *Proceedings of the American Statistical Association Survey Research Methods Section*. 1981.
- Confidence Intervals* [interaktyvus]. Quick Calcs – Online Calculators for Scientists [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.graphpad.com/quickcalcs/ConfInterval2.cfm>>.
- Crime and Safety, Australia, Apr 2005* [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005 [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/4509.0/>>.
- Kiškis, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika? *Jurisprudencija*. 2008, 11(113): 114–123.
- Measuring Crime Victimisation, Australia: The Impact of Different Collection Methodologies*, 2002 [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/abs%40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2!OpenDocument>>.
- Posselt, H. Measuring violence against women in Australia. *Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*. 2005, 22.
- Sakalauskas, G.; Dobrynina, M.; Justickaja, S.; Kalpokas, V.; Mališauskaitė-Simanaitienė, S.; Nikartas, S.; Pocienė, A.; Zaksaitė, A. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas, 2011.

THE PROBLEMS OF THE COMPLEX USE OF RECORDED CRIME STATISTICS AND CRIME VICTIM SURVEY DATA

Alfredas Kiškis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Recorded crime statistics and representative population survey (crime victim survey) data are two main empirical data sources of crime record (two – ray data). Crime recording and crime victim survey are like two beams, illuminating different sides of the crime, demonstrating different its aspects. A picture of the crime obtained from these different sources is often very different, but there is no established methodology on how to achieve the comparability of the data and how to the use both sources of information in the assessment of crime in the country.*

This article analyses the properties of recorded crime statistics and crime victim survey data, the methodological aspects of evaluation of crime using these two data sources in foreign countries. The author presents findings and recommendations for use of the following sources in assessing crime in Lithuania. Data analysis, synthesis, comparison and other methods are used.

Main conclusions and recommendations:

- *The complex use of two – rays data in the chosen countries is problematic and limited. Two – ray data is only collated, compared, but they are not consolidated and integrated.*
- *The main problems of the complex use of two – ray data are: dissimilar definitions of the same crimes, differences in their scope (area, time, victims and others), as well as the variations of two – ray data collection methodologies.*
- *No methods exist for precise identification of the contributions of each of these two sources of information in order to assess the real crime, nor the extent to which each of them constitute the content of real crime.*
- *A new approach to this problem is needed — it is appropriate to create new indicators (models) on agreed ways of integrating these two sources of information.*
- *At the Lithuanian national level it is necessary to establish a standardized crime victim survey methodology in accordance with national law and the availability of resources.*
- *The calendar year of the investigation period is best for national crime victim surveys in Lithuania, because it compares most accurately with the recorded crime statistics and is optimal, given the modest resources allocated to victimological surveys, for the respondents' ability to remember the older events.*
- *Victimological polls can be taken with 2,000 respondents (two times more than usual) for more specific estimation of rare offenses in Lithuania. This can be achieved by taking a less expensive way—through repeated questioning by two omnibus routes (each of 1000 respondents) and using the same period of investigation.*

Keywords: *recorded crime, victimological survey, crime data, evaluation of crime, methodology.*

Alfredas Kiškis, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: kriminologija, nusikalstamumo statistika, nusikalstamumo žala, nusikalstamumo veiksniai, nusikalstamumo prevencija, realusis nusikalstamumas, viktimologiniai tyrimai, gyventojų saugumo jausmas, baudžiamoji politika, kriminologinės informacinės sistemos.

Alfredas Kiškis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology, Associate Professor. Research interests: criminology, crime statistics, crime, crime harm, crime factors, crime prevention, real crime, victimological surveys, feeling of security, criminal policy, criminological information systems.